

Erinomainen kuvaus pappilapuutarhoista

Maunu Häyrynen

Tiina Koskimies: Ravintoa sielulle ja ruumiille.
Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla.
Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos, tutkimuksia 39.
Jyväskylä 1999. 116s.

Puutarhat ja puistot ovat parina viime vuosikymmenenä nousseet esiin aate- ja kulttuurihistorian sekä taidehistorian tutkimuskohteina. Myös muut alat, kuten arkeologia, historiallinen kasvitiede ja etnologia tai kansatiede ovat kiinnostuneet niistä, minkä lisäksi niistä on tehty myös suunnitteluun ja restaurointiin liittyvää tutkimusta.

Kansainvälisesti ja pohjoismaisestikin voidaan jo puhua monialaisesta puutarhahistoriasta, joka eroaa olennaisesti vanhemmasta, keskeisiin monumentteihin, tyylivaiheisiin ja suunnittelijaniimiin keskittyneestä puutarhataiteen historiasta (esim. Marie-Luise Gotheinin klassikosta *Geschichte der Gartenkunst* 1914-1916).

Tutkimusalojen lisäksi myös kohteiden kirjo on laajentunut: yhä merkittävien kuninkaallisten, aatelis- yms. puutarhojen ohella on ryhdytty tutkimaan kaupunkipuistoja ja muita urbaaneja viheralueita sekä kansanomaisia ns. vernakulaaripuutarhoja, jotka puolestaan ovat tuoneet uusia aloja mukaan. Keskeisiä viimeaikaisia pohjoismaisia tutkimuksia ovat Magnus Olaussonin *Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid* (1993), Maria Flinkin *Tusen år i trädgård* (1995) sekä Catharina Nolinin *Till stadsbomas nytta och förlustande* (1999). Alati kasvavaan kansainväliseen tutkimustarjontaan on 1980-luvulta alkaen voinut meilläkin tutustua mm. *Journal of Garden Historyn*, vuodesta 1998 *Studies in the History of Gardens and Designed Landscapesin* välityksellä.

Paitsi historiallista kuriositeettiä tai välitöntä käyttö- tai suojeluintressiä puutarhoihin sisältyy myös laajempia merkityksiä, jotka lisäävät niiden tutkimuksellista mielenkiintoa. Riippumatta siitä, ovatko puutarhat hyöty- tai koristetarkoitusta palvelevia, suurellisia edustusympäristöjä vai intiimejä henkilökohtaisia elinpiirejä, ne ilmaisevat eri aikakausien ja yhteiskuntaryhmien ympäristöihanteita, luontokäsitystä sekä käsitystä hyvästä elämästä. Puutarhoihin voi katsoa sisäänrakentuvan tietyn dualismin: yhtäältä ne ovat fyysisiä ympäristöjä, maaperästä, elävästä (osin syötävästä) kasvillisuudesta ja joskus keinotekoisista rakennelmista, taideteoksista, vedestä ja jopa eläimistäkin koostuvia, toisaalta taas pitkälle koodautuneita sosiokulttuurisia merkitysjärjestelmiä. Tämä kaksinaisuus heijastuu hyvin myös Tiina Koskimiehen kirjan pääotsikossa.

Pappilapuutarhojen tutkimus

Koskimiehen kirja pohjautuu hänen etnologian pro gradu -tutkielmaansa. Puutarhojen suhteen kotimainen etnologia tai kansatiede ei suinkaan ole ensi kertaa "pappia kyydissä", onhan mm. Bo Lönnqvist julkaissut ansiokkaat teokset Arjärven Ratulan kartanoon liittyneestä elämäntavasta (1988) sekä Helsingin seudun kartanoista (1995) käsitellen molemmissa myös kartanopuutarhoja. Eikä ihme, puutarhathan ovat olleet paitsi kartanotalouden tärkeä tekijä, myös olennainen osa kartanonomistajien elämäntapaa, näiden luoma ihanneympäristö sekä keino erottautua muista yhteiskuntaryhmistä. Entä pappilapuutarhat?

Myös pappilapuutarhoista on meillä julkaistu tutkimusta säätyläisten elämäntavan näyttämönä, mutta kansatieteen sijasta kulttuurihistoriassa, ennen muuta Gunnar Suolahden teoksessa *Suomen pappilat 1700-luvulla* (1912). Sitten on sivuttu kulttuurihistoriamme yleisesityksissä sekä paikallishistorioissa (mm. Gabriel Nikander), usein Turun Akatemian kasvitieteellisten puutarhojen, Pietarsaaren Rosenlundin "mallipappilas suunnitelman" 1777 tai jonkin vastaavan yksittäisen kiinnkohdan kautta (viimeksi Rainer Knapaksen artikkelissa *ARS Suomen taide* 2:ssa, 1988).

Historiallisena ilmiönä pappilapuutarhan tekee mielenkiintoiseksi, että siinä on säilynyt vanhakantainen muotopuutarha-ajattelu yhdistyneenä valistushenkiseen

hyötyviljelyn painottamiseen samaan aikaan kun kartanoissa ryhdyttiin perustamaan "englantilaisia" maisemapuutarhoja-- joskin niidenkin rinnalla säilyivät pitkään formaaliset hyötypuutarhakorttelit. Erottelu on hyvin voinut toimia molempiin suuntiin: pappilapuutarhoissa on haluttu välttää maanomistaja-aatelin "tuhlausta" koristeistutuksiin sekä eurooppalaisen maisemapuutarhan epäilyttäviä yhteyksiä maalliseen filosofiaan, poliittiseen liberalismiin tai pahimmassa tapauksessa vapaamuurariuteen.

Ilmeisesti Carl von Linnén oppilaan, professori Pehr Kalmin vaikutus Turun Akatemian piirissä toimi keskeisenä sysäyksenä pappilapuutarhojen laajemmalle perustamiselle 1700-luvun toisella puoliskolla. Koskimiehen tarkastelema pappilapuutarhan "prototyyppi" pohjautui myös Kalmin ja hänen oppilaidensa ajatuksiin: varhaisimpien kasvitieteellisten puutarhojen noudattamaan tiukkaan nelijakoon keskikorosteineen, hedelmäpuilla ja marjapenssilla rajattuihin kortteihin sekä puutarhaa ympäröiviin suojaistutuksiin, usein leikattuun kuusiataan sekä luontaisiin jalopuihin.

Kalmilainen puutarha liittyi välittömästi pappilan päärakennukseen, ja kukkaistutusten paikka oli salin ikkunoiden alla; niiden yli avautui keskiakselin suuntainen näkymä puutarhaan sekä maaseutumaiseen sen taustalla. Tämä järjestely on haluttu tulkita viivästyneeksi barokki-ihanteeksi Suomessa, mutta erityisiä barokkipiirteitä siitä ei löydy. Pikemminkin kyse oli 1700-luvun alun fysiokraattisen ranskalaissuuntauksen vaikutuksesta, jossa kalliit parterri- ja bosquet-istutukset päärakennuksen läheisyydessä haluttiin korvata säännöllisillä ja akselin mukaan järjestetuilla hyötypuutarhakortteleilla. Ajatuksen toi 1720-luvulla Ruotsiin arkkitehti Carl Hårleman (ks. Olausson 1993), joka uudisti sen pohjalta 1740-luvulla Upsalan kasvitieteellisen puutarhan yhdessä Linnén kanssa.

Etnologinen näkökulma

Koskimiehen kirja tarkastelee pappilapuutarhaa ja niihin liittyntä elämäntapaa sekä sosiaalista miljöötä aikana, jolloin ne ovat olleet jo vakiintunut osa kulttuuriympäristöä mutta eivät vielä väistyvän instituution rappeutunut jäännös, kuten enimmäkseen tänä päivänä. Pappiloiden ympäristöt on tunnustettu hyvin, niitä on ihailtu, kunnioitettu ja jäljiteltykin vauraammissa maataloissa. Koskimies tarkastelee pappilapuutarhoja Lönnqvistin Ratulaa sekä Maria Flinkin södermanlandilaisia puutarhoja käsittelevien tutkimusten tapaan sosiaalisen elämän näyttämöinä, mihin niiden merkitykset ensi kädessä palautuvat. Sosiaalisten ja muiden merkitysten pohjalta hän pyrkii tulkitsemaan pappilapuutarhojen "syvärakennetta"; hallitseva tutkimusote on siten hermeneuttinen. Aineistonaan Koskimies käyttää Kansallismuseon vuonna 1968 tekemän kyselyn sekä valitsemistaan esimerkkikohteista (Kolkanniemen ja Jyväskylän pappilapuutarhat) tekemiensä haastattelujensa tuloksia täydennettynä arkistolähteillä. Näiden avulla hän on pyrkinyt takautuvasti rekonstruoimaan 1900-luvun alun pappilapuutarhan.

Maamme varsinaisen puutarhahistoriallisen tutkimuksen vähyyks on selvästi haitannut tekijää hänen yrittäessään orientoitua tähän omien sanojensa mukaan "tutkimattomaan maahan". Yhtäkään Suomen puutarhojen historiaa käsittelevää kirjamuotoista yleisesitystä ei ole ollut käytettävissä - ensimmäinen kokoomateos aiheesta (*Hortus Fennicus*) ilmestyi loppuvuodesta. Seurauksena on, kuten monilla muillakin tälle alueelle harhautuneilla tutkijoilla, varsin kirjava taustakirjallisuus sekä sen seurauksena hienoinen käsitteellinen alkusekaannus ja ohut historiallinen pohjustus. Näihin puutteisiin tekijä ei juuri ole voinut itse vaikuttaa, vaan niihin tepsii ainoastaan puutarhahistoriaa sivuavan kotimaisen tutkimuksen asteittainen laajeneminen sekä tutkijoiden lisääntyvä keskinäinen vuorovaikutus. Asiaan tulee toivon mukaan korjausta useiden eri tahoilla tekeillä olevien opinnäytteiden myötä.

Kirjan parasta antiä on sen pääteema eli pappilapuutarhan tarkastelu. Sen pohjaksi tekijä rakentaa "ideaalityypin", joka perustuu vuoden 1968 kyselyaineistoon. Aineisto on koskenut 188 pappilaa eli ollut oloissamme melko runsas: vuoden 1993 valtakunnallisen kulttuuriympäristöinventoinnin mukaan säilyneitä pappiloita on tätä nykyä 164. Näistä useimmalla on jonkinlainen puutarhamainen, tavallisesti kuitenkin enemmän tai vähemmän villiintynyt ympäristö; kyse on siis jo menneisyyteen siirtyvästä ilmiöstä. Ideaalityyppien rakentelulla on aina vaaransa, mutta edellyttämättä historiallista tarkkuutta ja

nohtamatta poikkeuksia on pappilapuutarhojen kohdalla suhteellisen helppoa osoittaa toistuvia peruspiirteitä. Tässä ilahduttaa tekijän paneutuminen yleisjäsentelyn rinnalla pieniinkin yksityiskohtiin, joita puutarhahistoriallisessa lähteaineistossa saa usein turhaan hakea: istutustyyppeihin, lajistoon, hyötyviljelyyn, kalusteisiin jne.

Tulkinta: pappilapuutarha sosiaalisena miljöönä?

Kahta esimerkkikohdetta tarkastellaan maisemallisessa kontekstissaan, mikä sekin on tervetullut piirre: olennainen piirre suomalaista puutarhaa on tapa jolla se kohtaa ympäröivän luonnon- ja kulttuurimaiseman sekä mukautuu sen rajaehtoihin. Puutarhojen muotoutumisprosessia seurataan diakronisesti ja pyritään kiinnittämään niiden vaiheet ja elementit puutarhataiteen ja maaseutumaiseman yleisiin kehityslinjoihin. Koskimiehen valitseman lähestymistavan kannalta keskeistä on kuitenkin, että puutarhoihin avataan sisäisnäkökulma, joka koostuu niihin liittyneistä ja haastattelujen sekä muiden muistikuvien välittämistä sosiaalisista merkityksistä.

Niinpä kirja kertoo käytäväsommitelmien lisäksi viivasuorien käytävien tunnontarkasta kitkemistyöstä, johon kirkkoherrakin osallistui jakkaralla istuen, sekä yhtä tunnollisesta päivittäisestä promenadikäytännöstä. Sireenimajojen yhteydessä kerrotaan kahvinjuontirituaaleista, kun taas kasvimaata paljastuu ruustinnan yksinomaiseksi toiminta-alueeksi. Marjat ja hedelmät vetivät puoleensa lapsia, ja koristekasvit levisivät pistokkaina kylälle. Koristepuutarha oli leimallisesti edustusmiljö, jossa suuret juhlatilaisuudet järjestettiin.

Erinomaisen kuvauksen jälkeen tulkitseva ote jää hiukan vaillinaiseksi. Puutarhojen merkityssisällöistä olisi varmasti saanut irti enemmänkin kuin irrallisia paratiisivertauksia tai niiden toimimisen yksityisinä vapaa-ajan ympäristöinä, nostalgian kohteina tai haltijansa persoonallisuuden ilmentyminä. Tässä olisi autanut tulkinnan tiukempi sijoittaminen sosiaaliseen kehykseen: miten puutarhoissa heijastui tekijän itsekin alussa mainitsema pappien välittäjäasema maaseutyhteisön ja sivistyneen porvariston kesken? Miten puutarhat erottelivat yhtäältä rahvaaseen ja toisaalta ylempiin yhteiskuntaryhmiin, kuten kartanonomistajiin päin? Yhden keskeisen eron alaspäin voi olettaa olleen vapaa-ajan sinänsä sekä erityisten ympäristöjen ja harrasteiden tarpeen sitä varten, toisen puutarhan huolella ylläpidetyn esteettisen ulkoasun sekä lajirunsauden. Kaikesta päätellen papisto omaksui jatkuvasti kasviuutuuksia ja tyylinnovaatioita luopumatta silti kokonaan perinteisestä pappilapuutarha-asetelmasta; perinteet ja institutionaalinen jatkuvuus siis lienevät myös näytelleet tärkeää osaa.

Olisi kiintoisaa saada jatkossa lisävaloa ulkopuolisista näkökulmista pappilapuutarhoihin: herättivätkö ne maaseutyhteisössä ihailua, torjuntaa tai kaunaa? Samastuttiinko niihin paikallisesti? Entä suhtautuivatko 1900-luvun alkupuolella koristepuutarhojaan vimmalla uuteen arkkitehtoniseen tyyliin uudistaneet kartanon- tai huvilanomistajat niihin alentuvasti tai vähätellen? Tämäntyyppinen perinteisten puutarhojen tutkimus puuttuu meiltä yhä lähes täysin; Koskimiehen kirja on pikku puutteineenkin aimo ensiaskel tähän suuntaan.

Kirjoittaja on taidehistorioitsija sekä dosentti ja tutkimushankkeen vetäjä Teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelmassa, jonka teemana on Suomen kansallisen kulttuuriperinnön rakentuminen.